

WILSONOVI MRAVI

Nihad Hasanović

Za Ines

Svečana i sablasna - takva je ulica Behdžeta Mutevelića krajem zime, u sitnim satima, pod žutom uličnom rasvjetom. Kvartovski kafić u prizemlju nebodera odavno se oprostio od mušterija. Njihov žagor uz zaglušujuću muziku opet će oživjeti sljedeće večeri. Osim povampirenog mene, ulicom hodaju još jedino duhovi poginulih u prošlom ratu. Na vidiku nema primjeraka ljudske vrste. Ugojeni gradski golubovi i vrapci pokućarci takođe su našli pribježište.

Ali ako život shvatimo u najširem smislu, priznaćemo da taj dio Grbavice II ipak nije mrtva zona. O njemu bi imao štošta kazati vrsni poznavalac flore, insekata, mikroba. Zahvaljujući relativno toploj zimi, aglomeracije bakterija, klica, virusa, plijesni bujaju u mlakom, vlažnom zraku i na rešetkama kanalizacionih otvora. U lokvama se odvijaju nevidljivi biološki procesi. Životom je ispunjen svaki pedalj blata uzoranog automobilskim gumama. Mikroskopska bića razmnožavaju se i ugibaju na poklopcu šahta. Izgažena paloma-maramica i ljuske kikirikija bačene na zemlju ugošćuju stvorenja koja se našem oku otkrivaju tek pod uvećavajućim lećama.

Ambijentom dominira napeti muk. Pokoje bunovno graktanje i lepet krilima otkrivaju ko to proizvodi tišinu - sive vrane koje, načičkane po krošnjama lipa, iščekuju zoru, kada će krenuti u potragu za hranom. Njihov izmet kapa odsvukud. Mora te voditi anđeo čuvar ako želiš izbjeći poniženje posranog. Trotoar i cesta išarani su fekalijama. Bijele mrlje blistaju na sivoj pozadini. Ptice se okušavaju u Pollockovom slikarskom postupku; ispoštavan

je zahtjev akcijskog slikarstva iz četrdesetih godina XX vijeka: magija umjetničkog stvaranja važnija je od smisla koji bi slika mogla imati.

Meni su sive vrane (*Corvus cornix*), čije se prisustvo u Sarajevu osjeća čak i više od divlje gradnje, bile oduvijek simpatična bića. Briga me što ih se povezuje sa zlom kobi i smrću. Doduše, slabo ih poznajem, uključujući i njihov, pretpostavljam, bogat društveni život. Volim šarmantni peripatetički hod tih životinja, volim geste njihovih krepkih tijela koje odaju inteligenciju drugačiju od naše. Zanimljive su onda te oči, crne poput katrana: teško je izdržati pogled kojim te bez straha odmjeravaju.

Dok prolazim ispod jata raštrkanog po krošnjama, ispuni me znatiželja i nešto slično strahopoštovanju. Isti *boost* dobijem i kada nedaleko odatle stanem pred procvjetalu džanariku u totalno ružnom okruženju. Blizu nje su, naime, prljavo trolejbusko stajalište, zgradurine čađavih fasada i bučna radionica za obradu glave, bloka i radilice motora. Pomenuto stanje osjetim i kada ljeti, u Grbavičkoj, spazim ježa kako, isprepadan, pretrčava ulicu.

One sive vrane drijemaju (možda čak i sanjaju), bdiju, seru, grakću, prelijeću s jedne grane na drugu i uglavnom šute. Tavore slikajući po asfaltu tehnikom nakapavanja. Upravo su one najzaslužnije za atmosferu koju doživljavam kao svečanu i ugodno uznemirujuću.

Sve dok me nije protresla jedna velikodušna knjiga, propuštao sam da se pozabavim raspoloženjem koje me obuzimalo pri susretu s tim tako banalnim pticama. Rađao se taj impuls - kako već napomenuh - i u drugim prilikama. Neobičan proces dešavao se u mozgu gotovo uvijek kad bih se usredotočio na neku

ne-ljudsku formu života i pokušao se zamisliti u njenoj koži. Bio sam (i biću) bjelouška koja, virkajući iz vode, krivuda površinom Une. Skupljao sam u dlan suze rasplakanih vrba. Krotio sam, bez uspjeha, jata punoglavaca u ogromnoj oker lokvi nadomak betonare, saosjećao s rakovima koji su, još uvijek živi, šišтали i pjenili na štandu pijace u drevnoj pariškoj ulici.

Ne postoji uvriježen termin za to stanje svijesti. Ono obuhvata znatiželju, budnost čula, respekt prema nepoznatom, spremnost da se identificiramo s bićem drugačijim od nas i, ponekad, određenu dozu straha, obično ne veliku, pogotovo ako znamo da nećemo biti otrovani ujedom ili požderani. Ima u tom kontaktu s drugim organizmima i nečeg, ponoviću, svečanog, čak i svetog, pod uslovom da se pojam svetosti vezuje za poštovanje života i ljubav prema njemu, a ne za lelujavosti metafizike.

Američki biolog Edward Osborne Wilson pasionirano je izučavao mrave i druge *društvene insekte*. Dobitnik dvaju *Pullitzera*, renomirani entomolog posebno se zanimao za utkanost čovjeka u ostatak živog svijeta. O tome govore njegova naučnopopularna djela. U Wilsonovoj knjizi *Biophilia*, sočnoj, leksički bogatoj i nabijenoj magnetizmom dobre poezije, književni eros spaja se s disciplinovanim rezonovanjem prirodoslovca. Naučni jezik prelijeva se u poetski - sfumato koji je izuzetno teško postići a da se ne sklizne u pretencioznost. (Valja, ipak, istaći da je pretencioznost ponekad obilježje novine. Ono što je nekad bilo pretenciozno, danas prihvatamo kao riba vodu. Isto tako, ima slučajeva kada jednostavan, prirodan izraz nije ništa drugo do najljepša manifestacija mračnjaštva i zaguljenosti.)

Jedna od namjera ovog originalnog djela iz 1984.: udariti temelje novoj etici koja bi očuvanje biološke raznovrsnosti stavila u

središte svojih briga. Naš opstanak zavisi upravo od te najvažnije poznate raznovrsnosti. Ali da li je nju moguće spasiti u vremenu kada se tehnološke kreacije gomilaju a industrija metastazira? O korporacije, dajte nam novih seksi gadžeta, a bez gorila se, je li, nekako i može. Amazonsku prašumu, područje s najvećim biodiverzitetom na planeti, bageri krče da bi se izgradila saobraćajna infrastruktura i obezbijedio teren za uzgoj stoke. Po procjenama iz osamdesetih godina prošlog vijeka, s lica zemlje godišnje nestane najmanje hiljadu biljnih ili životinjskih vrsta. U prosjeku, dakle, svaki dan tri boje manje na pejzažu koji ubrzano blijedi. Nema sumnje da je situacija u našem stoljeću još užasnija.

Pragmatičar vulgarnog tipa će prigovoriti: "Zašto ne bismo uništavali druge vrste ako ćemo time poboljšati kvalitet ljudskog života, učiniti sretnijom ciljanu populaciju? Zar mi sebi nismo važniji od životinja?" Znači, istrijebi da bi preživio i mirna Bosna. E. O. Wilson objašnjava zašto stvari nisu tako jednostavne. Živi svijet sa svojim vječnim rebusima neiscrpan je energetski potencijal za čovjekovu kreativnost. Ako osiromašujemo biosferu, kržljaju i naše mentalne sposobnosti. Što je manje šuma, to smo više strojevi. Ko živi okružen isključivo mašinama, ničim drugim do ljudskim tvorevinama, neizbježno zapada, po Wilsonovom ubjeđenju, u duhovni kolaps. Pošto je Mašinu sâm napravio, čovjek ne može od nje da nauči ništa značajno novo. "Artefakti, osmišljeni da podražavaju život", primjećuje autor, "neuporedivo su prostiji od njega." Ovo mišljenje bi, kladim se, podržao i Ernesto Sábato, kako se to dá zaključiti iz njegove zbirke eseja *Pojedinac i univerzum*. No, za razliku od slavnog argentinskog romansijera i razočaranog atomskog fizičara, Wilson nije tvrdokorni protivnik tehničkih novotarija. On samo želi revalorizirati prirodu na način

drugačiji od onog kojim su se poslužili prosvjetitelji lansiravši mit o dobrom divljaku.

A priroda predstavljena u djelu *Biophilia* sadržajnije je i stvarnija od one kojoj se, ponekad u naivnom zanosu, divio XVIII vijek. Fragonard, Watteau, vaše slike djevičanskih predjela, vaši magličasti gajevi gdje dame i gospoda troše državni budžet na dokolicu zavodljivi su i dan-danas, ali rovanje biologa po mravinjacima takođe ima svoje draži. Gotovo na svakoj stranici, Wilson navodi primjere iz carstva flore i faune. Mala prosvjetljenja postignuta opservacijom, lopatom, mikroskopom, laboratorijskom analizom pretočena su u izvrsnu prozu. Brojni pasaži svjedoče ne samo o enciklopedijskom stručnom znanju ovog prirodoznanca, nego i o njegovoj istančanoj vještini zapažanja koja je decenijama vježbana po zabitima Novog svijeta.

U prvom poglavlju, pripitomljeni pekari bulji u prolaznike ispod strehe jedne kuće u surinamskom selu Bernhardsdorp. Pogled, čas divlji, čas ponizan, odaje bijednu poziciju jednog degradiranog, sluđenog stvorenja. Kao i njegovi bliski srodnici svinje, pekari spada među najpromućurnije životinje. Narator iznosi još neke karakteristike te vrste: u društvenoj hijerarhiji, ženke dominiraju mužjacima, a ne obrnuto, kako je uobičajeno među sisavcima; jedinke se ponaosob prepoznaju; kad te ugrizu, očnjaci se mogu zariti do kosti. Iako su to životinje rođene za divljinu, mladunče se lako pripitomljuje, ali po kakvu žalosnu cijenu: njegov karakter inteligentne i borbene nemani omlohavljuje jer nema gdje da se snaži. Posmatrač sa žaljenjem odmjerava tog nesretnika koji je odvojen od svog prirodnog okruženja. Pekari je "ukraden", kako se izrazio, i preseljen među ljude. Jedno biće koje treba da se ostvari u slobodi naučeno je od malih nogu na

zatočeništvo i poslušnost. Bačeno u civilizaciju, odudara od okoline, suvišno je, apsurdno, jadno.

S ljubavlju i preciznošću, Wilson pripovijeda o kompleksnom životu raznih organizama u tropima, ali i drugdje. Jedna vrsta južnoameričkih mrava (*leafcutter ants* ili po brazilski *saúva*) veliki je konzument vegetacije, čak je halapljivija od larvi, ptica i sisavaca. Ona uzgaja, na komadićima lišća pohranjenim pod zemlju, gljive koje su glavna hrana koloniji. Taj zamašni projekat mravlje prehrambene industrije ne može se realizovati bez zavidnog vrtlarskog umijeća. Ovi genijalno složni insekti su jedine životinje koje vladaju tehnikom pretvaranja biljaka u gljive. Saznajemo i da mravi komuniciraju prevashodno pomoću hemijskih spojeva, a ne vizuelno ili auditivno kao mi. Njihov nervni sustav, nepojmljivo mali, toliko je komplikovan da ga nijedna firma u Silicijumskoj dolini nije kadra reprodukovati. Milioni mrava jedne kolonije kojima su dodijeljene brojne dužnosti, od njegovanja kraljice-majke do vojnih zadataka, sačinjavaju grandiozni *nadorganizam*. On nema centar kao što mi imamo sivu masu u glavi. Može se, međutim, pretpostaviti da je njegova inteligencija drugačije konstituisana - da je podjednako raspoređena na sve članove kolektiva. Pošto je njih na milione, sljedovanje inteligencije za svaku jedinku je neznatno. Mrav je glup, ali nadorganizam se ponaša kao inteligentan i kreativan entitet koji se adaptira na okolnosti. Sa njega naučnici još nisu skinuli veo tajanstvenosti i, po svoj prilici, nikad neće. Mravlje katakombe ostaju jednako misteriozne kao i rimske.

Jedan pasus posvećen je čudesnom, dugom i nesigurnom putovanju novorođenog kengura od majčinog genitalnog otvora do sise locirane duboko u tobolcu. Ovo slijepo djetetašce veličine

kikirikija kreće na odiseju služeći se isključivo instinktom i čulima njuha i dodira. Da bi pronašao životodajnu bradavicu, mališan, bez ičije pomoći, prelazi nevjerovatne razdaljine s obzirom na svoju minijaturnost. Opisan je takođe maestralni ples rajske ptice prilikom udvaranja na jednom poluotoku u Novoj Gvineji. Ornitolozi još nisu rasvijetlili način kako električni signali iz neurona pokreću mišiće i kosti prilikom tog zavodničkog rituala visoko na drveću. Nastup ušmikanog mužjaka pred ženkom složeniji je od mnogih brodvejskih numera. Što je i razumljivo, jer mu od mahanja krilima i drugih sinhronizovanih kretnji tijelom zavisi hoće li pridobiti naklonost žuđene. Otplеше li loše, dobiće nogu, a njegov genetski materijal mogao bi propasti. Drugim riječima, bezvezno plešeš, dakle ne valja ti gen. Slično je i kod ljudi, samo što trapavi plesači, nasreću, mogu pribjeći drugim metodama zavodjenja. Pri kraju knjige, Wilson piše o biljkama s farmakološkim i nutritivnim kapacitetima. Za neke bi se reklo da su presađene iz bajki u stvarnost ako je suditi po njihovim ekstravagantnim imenima i nadimcima: vrsta s fantastičnim hranljivim vrijednostima nosi naziv krilati grah, dok palmu *babusa* zovu, zbog višestruke koristi za čovjeka, "biljna krava".

No, šta nas uopšte podstiče da se interesujemo za živa bića? Otkud ta sklonost? Zašto uživa tako povlašteno mjesto? Simptomatično je da ona jeste privilegovana, ali je toliko uobičajena, toliko rasprostranjena da se ne primjećuje. Da bi je iznio iz anonimnosti, Wilson je skovao riječ "biofilija" (*biophilia*). Pojam je definisao kao "urođenu tendenciju da se usredotočavamo na život i njemu slične procese". Razlog za podložnost takvom ponašanju počiva u samoj evoluciji mozga koji danas nazivamo ljudskim. Milionima godina, on se usložnjavao u interakciji s

drugim oblicima života. Dovijati se, tražiti izvor vode, loviti, prehraniti se i sakrivati, braniti se i ubijati, sve smo to morali činiti u surovim prirodnim uslovima. (Dobar dio čovječanstva prisiljen je na takav način života i u tekućem milenijumu.) Skakavac, maslačak ili vuk učestvovali su, indirektno, u oblikovanju našeg nervnog sistema, oni su dijelom zaslužni za mentalne strukture jedne Janis Joplin ili braće Pozderac.

Radovi na stvaranju svijesti, osjećanja, inteligencije iz ljjigave moždane mase trajali su eonima. Sve se to odigralo u kooperaciji s biljkama i životinjama. Tek mnogo vremena nakon što je taj poduhvat okončan, nakon što je ljudski duh dobio temeljne kvalitete, pojavljuju se vijadukti, parobrodi, minobacači i grafičke kartice. Tek odnedavno, u XIX vijeku, tehnički proizvodi počinju dramatično mijenjati egzistenciju "golog majmuna". Zbog tih novih okolnosti nastalih industrijskom revolucijom, počinjemo zanemarivati prisnost koju smo kroz evoluciju gradili s drugim živim bićima. Terminu *biophilia* Wilson pridodaje još jedan neologizam - *mechanophilia*, tvrdeći da je ljubav prema mašinama samo derivat ljubavi prema životu. Strojovima se utoliko više divimo ukoliko nas više podsjećaju na neku formu života.

Čovjek nije gostovao u prirodi da bi je mogao tako jednostavno napustiti, nego se u njoj vrlo postepeno formirao pa se sad pokušava odatle iskobeljati. Ali malo je vjerovatno da će u tome uspjeti a da sam sebe ne upropasti, naprosto zato što su "drugi živi organizmi matrica iz koje je ljudski duh proistekao i u koju je trajno ukorijenjen". Da nije tako, ne bi bilo opšteljudskog straha od zmija, koji je tema cijelog jednog poglavlja. Zmije poznaje svaka kultura, svaka mitologija, našom podsviješću gmižu kurcoliki reptili, mi ih sanjamo da bismo se probudili u znoju i narednog

jutra tumačili njihovu simboliku. Najraširenija od svih fobija je u davnini morala biti od velike koristi za preživljavanje: brzina reagovanja na prisustvo zmija odlučivala je o životu ili smrti mnogih. Nemaš vremena da procjenjuješ da li je pred tobom kakva smrtonosna guja; najbolje je pobjeći, pa onda, na sigurnom, bistriti da li je gmaz bio opasan ili ne. Drevni strah, svojevremeno tako važan i spasonosan, još uvijek funkcionise, a njegova nuspojava je da se zmija bojimo često neopravdano. Živ je čak i u krajevima gdje opasnih zmija odavno nema, osim u statusu eksponata i kućnih ljubimaca.

Afinitet prema okolišu nalik na savanu još je zanimljivija ilustracija gore iznesenih stavova. Fenomen zvani *savanna gestalt* demistificira estetiku vrtova, engleskih ili japanskih, kao i naviku ljudi da borave i stanuju uz rijeku ili jezero, u blizini kakvog brežuljka i gaja. Osnovna konfiguracija ovih ambijenata osmišljena je, po Wilsonu, na sliku i priliku savane, postojbine naših predaka, koji su u njoj proveli, prema nekim procjenama, oko dva miliona godina. Tako je zen-vrt topos gdje se, nehotično, njeguje uspomena na pradavno vrijeme kada je nastajao čovjek a svijest se profilirala. Estetski užitak izazvan ljepotom vrta zapravo je nostalgija za epohom borbe i lova po bespućima Afrike, Azije i Evrope, za dobom domišljatih, inventivnih anonimusa koji su odredili našu sudbinu. Ova smjela, prodorna ideja teško je dokaziva, barem zasad. Ali i kao hipoteza daje krila razmišljanju o tome koliko neki "čisto estetski" osjećaj može dugovati konkretnim epizodama u evoluciji *Homo sapiensa*.

Kada se nauka okomi na zmijurinu iz košmara ili šaroliki *Jardin Public* u Bordeauxu, rezultat ne mora biti pustoš. Potpisao bih Wilsonov stav da prijateljstvo između nauke i umjetnosti treba

podržati. Ako ostanemo samo u rejonu književnosti, kiselo-duhovite *Elementarne čestice* Michela Houellebecqa i *Leva ruka tame* Ursule Le Guin, možda najljepši roman o seksualnosti koji sam ikad čitao, pokazuju čime sve može uroditi fuzija naučnog i literarnog. Iskričavi efekat izazvan sintezom dvaju pristupa proizveo je i Primo Levi u rukoveti eseja *Profesija drugih*. Ovdje se pisac, po formalnom obrazovanju hemičar, pača u lingvistiku, oduševljava se životom skarabeja i leptira, umuje o mirisima i hemijskim kuriozumima, ne libeći se da znanstvena razmatranja začini erudicijom i maštarijama.

Posebno u malim narodima, hvaljeni su barbarogenijski umjetnici koji zbivanja na naučnom polju komentarišu sa bahatošću olinjalih socijalističkih rukovodilaca. Pljuju po kvantnoj fizici iako je upravo ona omogućila procvat kompjuterske tehnologije koju ti pljuvači izdašno koriste. Podsmijavaju se teoriji evolucije iako uzimaju lijekove od kojih su neki (npr. antibiotici) proizvedeni upravo oslanjanjem na Darwinove premise. Hirošima i Mengele su stanovitim piscima sinonimi za nauku. Drugi tvrde da ih ona umrtvljuje, da ih racionalnost sputava u kreativnom radu. Ponudi li im prva stranica knjige kakav izraz iz naučnog vokabulara, istog trena odustaju od daljeg čitanja, zgađeni pominjanjem kojekakvih pulsara, fenotipa, solarnih jedrilica, akceleratora čestica. Namrštivši se, sklapaju korice naučnofantastičnog romana iznervirani što su pročitali riječi *njima* čudne ili smiješne.

Kao uzor u pisanju se uzima leksički fond osoba koje bi bez TV-a crkle od dosade, a knjige otvaraju samo kad moraju. Neka proza se vrednuje na osnovu toga da li zamara ili izaziva glavobolju: što je veća migrena od čitanja, to je kvalitet djela slabiji.

Ti, dakako, vrlo subjektivni kriteriji zavise od ocjenjivačevog karaktera i obrazovanosti, poznavanja stranih jezika, koncentracije, intenziteta druženja s knjigama, trenutnog raspoloženja, a ponekad i od stepena ksenofobije, od *esprit de clocher* (ili *esprit de minaret*). Čitalački ukus ograničen isključivo na rječnik svakodnevnog komunikacije vid je otpora prema učenju, dok je u težim slučajevima simptom mentalne stagnacije. Bili mi učmali ili ne, stvarnost se bez prestanka mijenja i razmotava, a taj neprekidni proces ne može se predstaviti bez novih riječi i novih formi izražavanja. Stil i naracija nekih djela su takvi da čitalac mora uložiti određen napor kako bi se zbližio sa štivom koje donosi nešto svježije na sazajnom ili emocionalnom planu.

Koliko god da raspršuje izvjesne inspirativne iluzije, toliko nauka i otkriva nepoznate teritorije koje mogu stimulirati nastanak umjetničkih djela. Istina je da istorija naučnih otkrića poziva na oprez: ne prihvatati uvijek zdravo za gotovo naloge instinkta, proučiti sa skepsom informacije koje stižu iz perceptivnog aparata. Kroz evoluciju, čula su se uštimala u skladu s čovjekovim potrebama. Ona su odgovarala na prepreke koje je ljudsko biće moralo savladati ako je željelo da mu srce nastavi kucati. Ali svijet je neuporedivo problematičniji nego što smo u stanju dokučiti služeći se našim nesavršenim osjetilima. "Neposredno iskustvo" može zavarati. Zaključci na prvu loptu najčešće promaše suštinu uprkos tome što se desi da očaraju elegancijom, humorističnom notom, pitkim, prozračnim formulacijama. Ako dosjetka i relaksira ispijače kafe odgoneći olovnosive misli, ona ne rješava brojne enigme u koje se prodire tek volovskim trudom, uz podosta sreće i tvrdoglavosti.

Ljudska čula nisu prilagođena za svijet previše malog (atomska jezgra, dvostruka spirala DNK), kao ni za svijet previše velikog (solarni sistem, crne rupe, galaksije). Facete stvarnosti koje izmiču našoj percepciji su neprebrojive. Radioaktivnost detektujemo tek pomoću Geigerovog brojača. Za infracrvene zrake smo slijepi. Talase *Bluetootha* ne primjećujemo. I neke larve se glasaju, a čujemo ih tek pomoću specijalnih uređaja, kako je demonstrirano u jednom dokumentarcu živahnog, rječitog Davida Attenborougha. Da bismo saznali više nego što nam omogućuje anatomija, neophodan je, u prvom redu, složen instrumentarij, onda slijede imaginacija, upornost u zamišljanju nemogućega, sinteza iscrpnih zapažanja i pregršt drugih stvari. Samo tako se prerastaju prvoloptaške "istine", a iskrsava protuintuitivna istina (*counterintuitive truth*). I najumnije glave srednjeg vijeka dijelile su mišljenje da se Sunce okreće oko Zemlje. Hiljadama godina se čekalo da jedan poljski astronom zaustavi Sunce i oko njega zavrti Zemlju. Iako je Kopernikova ideja obznanjena još u XVI vijeku, naša epoha ne oskudijeva u živopisnim nazadnjacima koji i dalje vjeruju da je ova planeta oblikom srodna gramofonskoj ploči jer "ljudi bi stajali na kant da je Zemlja lopta". Dok ih nisu otkrile optičke sprave, uzročnicima kuge i bjesnila bavio se kler bulazneći o porijeklu tih bolesti. Prijetio je izrabljivanom, nepismenom puku, krivci za strašne epidemije traženi su po transcendentalnim budžacima, a terapija se uglavnom obavljala spaljivanjem nepodobnih na lomačama. *AIDS* se i sada, u konzervativnim krugovima, tretira kao kazna onostranih sila za narkomane, homoseksualce i promiskuitetne osobe, više od sto godina nakon što je Louis Pasteur spasio život dječaku kog je izujedao bijesan pas.

Kao što se sferoidni oblik Zemlje ne primjećuje *na prvi pogled*, tako ni katastrofalnu degradaciju biosfere ne možemo pojmiti samo tako što ćemo se iščuđavati kolonijama plastičnih kesurina koje vise po drveću uz rijeku Bosnu. Da se shvati koliko je nestajanje životinjskih i biljnih vrsta pogubno za nas, nije dovoljno upotrijebiti tek sopstvena čula ili pabirčiti po internetu i televizijskim kanalima. Tako se možda i nasluti ponešto, ali je površnim pristupom nemoguće izgraditi cjelovitu sliku tragedije koja je u toku. Zato Wilson u svojoj ekološki angažiranoj knjizi podastire niz opservacija o biološkom bogatstvu i prognoze o njegovoj budućnosti, iznosi razočaravajuće brojke o propadanju živog svijeta, protura minijaturne prozne himne u čast kakvom insektu ili gmazu i najzad uvodi važan pojam *biofilija*, sve sa ciljem da objasni zašto definitivno iščeznuće neke vrste nanosi nenadoknadivu štetu ljudskom rodu. Bit nije samo u tome da devastiranjem egzotičnih biljaka oduzimamo farmaceutskim kompanijama neprocjenjiv repromaterijal za izradu novih lijekova. U ovom djelcetu tek se nekoliko stranica fokusira na taj pragmatički aspekt. Posljedice tekuće krize su mnogo dalekosežnije i zadiru u čudnu mekanu supstancu koju nosimo u lobanjama. Istrebljenjem ne samo kuca, maca, papiga, nego i grbavičkih sivih vrana, ali i vrana uopšte, unskih bjeloušaka, ali i zmija uopšte, ljudski duh bi smanjio prostor za ispašu na kojem se hrani još od praistorijskih vremena. Ili da se, za kraj, poigram stihovima Johna Donnea koje je Hemingway odabrao za epigraf svog čuvenog romana o španskom građanskom ratu: *Smrt ma koje vrste smanjuje mene, jer ja sam obuhvaćen biosferom. I stoga nikad ne pitaj za kim zvono zvoní, ono zvoní za tobom.*